

**ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՎԵՃԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆՆ ՈՒՂԴՎԱԾ ՄԻ
ՔԱՆԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ**

Հայաստանի Հանրապետությունում ժողովրդավարական, իրավական պետության կառուցման գործընթացն ուղղորդող կարևոր գրավական է հանդիսանում այնպիսի ընտրական օրենսդրության և ընտրական համակարգի առկայությունը, որը համահունչ կլինի երկրում ընթացող ընտրական զարգացումներին և կառաջադրի ընտրաիրավական հարաբերությունների կարգավորման լավագույն լուծումներ: Գործնական հետազոտությունները, թերևս, վկայում են, որ պարբերաբար իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների արդյունքում գործող ընտրական օրենսդրությունը շարունակում է մնալ խոցելի, վիճահարույց, անկայուն և նվազ վստահելի:

Ընտրական վեճերի համակողմանի քննություն ու լուծում երաշխավորող ընթացակարգերի մշակումը նույնպես հանդիսանում է իրավական բարեփոխումների կարևոր բաղադրիչներից մեկը: Այդ իսկ պատճառով, մեր կողմից փորձ է արվել քննարկել հիշյալ օրենսդրության մի քանի թերություններ և համակարգված առաջադրել դրա կատարելագործմանն ու ներդաշնակեցմանն ուղղված առաջարկություններ, եզրահանգումներ, հատկապես ներկայումս ընթացող սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում:

1. Ընտրական իրավասուբյեկտության համակողմանի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բացի քաղաքացիական իրավասուբյեկտության համար ներկայացվող ընդհանուր պահանջներից, ընտրական իրավունքի սուբյեկտների համար օրենքը սահմանում է լրացուցիչ չափանիշներ² (քաղաքացիությունը, առողջական վիճակը, դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով ազա-

¹ ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, գիտ. ղեկավար՝ իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ.Բ. Ղանիեյան:

² Ст'я Избирательное право. Под ред. К. К. Гасанова. 2-е изд., перераб. и доп.. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007, стр. 134

տագրկման վայրում գտնվելը, բնակության վայրը և այլն)՝ կարևորելով դրանց դերն ու նշանակությունը պետական համակարգի կայացման գործընթացում: Այս ընդհանուր բնույթի պահանջների համատեքստում ՀՀ ընտրական օրենսգիրքն (այսուհետ՝ Ընտր. օր.) ամրագրում է նաև վարչական կարգով քննվող ընտրական վեճի սուբյեկտներին ներկայացվող պայմաններ, որոնք, կարծում ենք, ոչ միայն չեն նպաստում, այլ նաև խոչընդոտ են հանդիսանում ազատ և թափանցիկ ընտրությունների անցկացման գործընթացին: Մասնավորապես, Ընտր. օր-ի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ընտրական հանձնաժողովների որոշումները, գործողություններն ու անգործությունը կարող է բողոքարկել.

1) յուրաքանչյուր ոք, եթե գտնում է, որ խախտվել կամ կարող է խախտվել իր սուբյեկտիվ ընտրական իրավունքը.

2) վստահված անձը, եթե գտնում է, որ խախտվել են վստահված անձի կամ իր վստահորդի՝ սույն օրենսգրքով սահմանված իրավունքները,

3) դիտորդը, եթե գտնում է, որ խախտվել են դիտորդի՝ սույն օրենսգրքով սահմանված իրավունքները և այլն:

Կարծում ենք, «յուրաքանչյուր ոք» ձևակերպմամբ օրենսդիրն ի նկատի ունի տասնութ տարին լրացած բոլոր ՀՀ քաղաքացիներին (օրենքով սահմանված դեպքերում՝ փախստականներին ու երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց), որոնք դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված չեն ազատագրկման և գործունակ են¹:

Ինչպես տեսնում ենք, Ընտր. օր-ը կիրառում է նաև «սուբյեկտիվ ընտրական իրավունք» արտահայտությունը, այսինքն՝ յուրաքանչյուր ոք միայն իր սուբյեկտիվ ընտրական իրավունքի խախտման կամ այդպիսի խախտման հնարավորության առկայության դեպքում կարող է դիմել համապատասխան մարմին՝ բողոքարկելու հանձնաժողովի որոշումը, գործողությունը կամ անգործությունը, ինչը, կարծում ենք, ինքնին հակասում է ազատ ընտրությունների անցկացման սկզբունքին և անհարկի սահմանափակում է ընտրական իրավունքների արտադատական պաշտպանության իրականացման հնարավորությունը: Այն չի բխում նաև ՀՀ Սահմանադր-

¹ Տե՛ս ՀՀ Ընտրական օրենսգիրք. 26.05.2011թ., 2-րդ հոդված.

րության 27.1-րդ հոդվածի պահանջներից, որոնց համաձայն յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական կամ հասարակական շահերի պաշտպանության նկատառումներով իրավասու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և պաշտոնատար անձանց դիմումներ կամ առաջարկություններ ներկայացնելու և ողջամիտ ժամկետում պատշաճ պատասխան ստանալու իրավունք:

2. Մեր համոզմամբ, իրավական պետության կերտման ճանապարհին արդար ընտրությունների դերն անգնահատելի է, քանի որ յուրաքանչյուր ընտրական գործընթաց ենթադրում է հասարակության զարգացման նոր փուլ, ուստի ընտրական գործընթացի յուրաքանչյուր փուլում թույլ տրված խախտման, տվյալ դեպքում ընտրական հանձնաժողովների ոչ իրավաչափ որոշման, գործողության կամ անգործության արդյունքում հասարակական շահի պաշտպանության անհրաժեշտության առաջացումն անժխտելի է, ինչի կապակցությամբ յուրաքանչյուր ոք, անկախ իր սուբյեկտիվ իրավունքի խախտումից կամ հնարավոր խախտումից, պետք է հնարավորություն ունենա օրենքով սահմանված կարգով ապահովել հասարակական շահի պաշտպանություն: Բացի այդ, պետական իշխանության յուրաքանչյուր ընտրովի մարմնի գործունեությունն անմիջականորեն առնչվում է տվյալ հասարակության յուրաքանչյուր անդամի անձնական շահերի հետ (հատկապես տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ՝ փոքր համայնքներում), հետևաբար այդ մարմինների ձևավորման ընթացքում դրսևորվող յուրաքանչյուր անօրինական քայլ, անկախ անձի սուբյեկտիվ իրավունքի խախտման հանգամանքից, հանդիսանում է ընտրողի անձնական շահի ոտնահարում:

Հիշյալ նկատառումով Ընտր. օր-ի համապատասխան ձևակերպումը անձին, թերևս, զրկում է իր՝ վերը նշված սահմանադրական իրավունքից օգտվելու հնարավորությունից և հող է ստեղծում հասարակության անտարբերության ձևավորման համար:

Նմանատիպ մոտեցում է դրսևորվում նաև ընտրական իրավունքի մյուս սուբյեկտների, մասնավորապես դիտորդի և վստահված անձի առնչությամբ: Մեր համոզմամբ, օրենսդրի նման մոտեցումը հակասում է վերը նշված ինստիտուտների գործառնական նպատակային նշանակությանը, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրի գործունեությունն ավելի մեծ արժեքների պահպանմանն ու պաշտ-

պանությանն է ուղղված, քան պարզապես իրենց սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանությունը:

Նկատենք, որ Ընտր. օր-ն ընտրական հանձնաժողովների որոշումները, գործողությունն ու անգործությունը բողոքարկելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտների մեջ չի ներառել զանգվածային լրատվամիջոցների ներկայացուցիչներին: Խնդիրն այն է, որ Ընտր. օր-ի 31-րդ հոդվածն ամբողջովին վերաբերում է դիտորդի և զանգվածային լրատվամիջոցի ներկայացուցչի իրավունքներին, պարտականություններին և գործունեության երաշխիքներին: Համապատասխան հոդվածով վերը նշված երկու սուբյեկտներին տրվում են բավականին լայն լիազորություններ, ուստի դիտորդին այդ իրավունքների պաշտպանության հնարավորությամբ օժտելը, իսկ զանգվածային լրատվամիջոցի ներկայացուցչին՝ ոչ, կարծում ենք, որ բավարար չափով տրամաբանական չէ, քանի որ գործնական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ընտրական զարգացումների ընթացքում հաճախ խոցելի վիճակում են հայտնվում հենց զանգվածային լրատվամիջոցների ներկայացուցիչները՝ իրավունքների ոչ պատշաճ ապահովման տեսանկյունից: Չպետք է անտեսել նաև, որ լրատվության միջոցներն ընտրական գործընթացում օժտված են որոշակի կարգավիճակով:

Ինչպես տեսնում ենք, գործող օրենսդրության համաձայն՝ ընտրական իրավունքի՝ օրենքով ամրագրված սուբյեկտն ընտրախախտում բացահայտելու դեպքում հնարավորություն չունի հանդես գալու այդ խախտման վերացման պահանջով և աջակցելու արդար և թափանցիկ ընտրությունների անցկացման գործին: Ակնհայտ է, որ այդ երևույթը գործող ընտրական օրենսդրության թերացման արդյունք է:

3. Ինչպես վերը նշվեց, Ընտր. օր-ի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ընտրական հանձնաժողովի որոշումները, գործողությունը (անգործությունը) կարող է բողոքարկել...յուրաքանչյուր ոք...»: Տվյալ նորմի վերլուծությունից բխում է, որ օրենքն ամրագրում է ընտրական հանձնաժողովի որոշումների, գործողությունների (անգործության) բողոքարկման կարգը, իսկ նրա անդամների գործողությունների (անգործության) վարչական կարգով բողոքարկման վերաբերյալ այն որևէ դրույթ չի պարունակում: Կարծում ենք՝ ընտրական հանձնաժողովների անդամներն այնպիսի ծավա-

լի իրավունքներով ու պարտականություններով են օժտված, հատկապես քվեարկության անցկացման և ձայների հաշվարկման ընթացքում, որ իրենց իրավասության իրացման կամ դրանց չարաշահման միջոցով ձեռք են բերում քաղաքացիների ընտրական իրավունքները խախտելու անհարկի հնարավորություն¹: Այսպես, Ընտր. օր-ի 59-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը պարտավոր է քվեարկության ընթացքում ապահովել սույն օրենսգրքով նախատեսված պահանջների կատարումը և անհրաժեշտ կարգ ու կանոն հաստատել տեղամասային կենտրոնում: Այսինքն, տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը պարտավոր է ապահովել ընտրական գործընթացի մասնակիցների (ընտրողներ, թեկնածուներ, վստահված անձինք, դիտորդներ, լրագրողներ և այլն) ընտրական իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունն ընտրական տեղամասում, իսկ եթե վերջինիս կողմից դա չի իրականացվում, ապա Ընտր. օր-ը չի անդրադառնում տվյալ պաշտոնատար անձի գործողության կամ անգործության բողոքարկման խնդրին: Ուստի ընտրական հանձնաժողովների անդամների գործողությունների (անգործության) բողոքարկման կարգի վերաբերյալ Ընտր. օր-ի «լռությունը», կարծում ենք, արդարացված չէ, քանի որ նմանատիպ հարցերի ոչ հստակ օրենսդրական կարգավորման արդյունքում քաղաքացիների խախտված ընտրական իրավունքները կարող են մնալ առանց համապատասխան պաշտպանության, ինչը և հասարակության շրջանում կարող է թերահավատություն ձևավորել ընտրական վեճերի լուծման վարչական ընթացակարգի նկատմամբ: Հետևաբար առաջարկվում է օրենքի վերոնշյալ նորմը շարադրել հետևյալ ձևակերպմամբ. «Ընտրական հանձնաժողովի կամ դրա անդամի որոշումները, գործողությունը (անգործությունը) կարող է բողոքարկել...յուրաքանչյուր ոք...»:

4. Հարկ է անդրադառնալ ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ ԿԸՀ)՝ որպես հայրենական ընտրական իրավունքի եզակի սուբյեկտի ձևավորման առանձնահատկություն-

¹ Ст'у Мостовщиков В. Д. Территориальные избирательные комиссии: система, государственно-правовой статус, порядок формирования и компетенция/ Учебно-методическое пособие.-Екатеринбург, 2002

ներին: ԿԸՀ-ն կազմված է յոթ անդամներից, որոնցից երեքը նշանակվում են ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի, երկուսը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի, երկուսը՝ ՀՀ փաստաբանների պալատի նախագահի առաջարկությամբ՝ ՀՀ Նախագահի կողմից: Պատահական չէ, որ ԿԸՀ-ի ձևավորմանը մասնակցում են մի քանի մարմիններ, քանի որ, այսպիսով, օրենսդիրը փորձել է պետական կյանքի առանցքային ոլորտ կարգավորող այս մարմնին գերծ պահել քաղաքական շահերի բախումից և ազդեցությունից, որպեսզի այն ղեկավարվի բացառապես Սահմանադրությամբ և օրենքներով՝ ապահովելով ժողովրդավարական, թափանցիկ ընտրություններ: Սա ընդունված պրակտիկա է միջազգային փորձի համատեքստում, սակայն այստեղ կարևոր է այն հանգամանքը, թե ինչպիսի ինստիտուտների ներկայացուցիչներով կհամալրվի հանձնաժողովը¹, որպեսզի վերջինիս գործունեության ընթացքում իրականում հնարավոր լինի ապահովել շահերի լիարժեք հավասարակշռություն: Այս հարցում պետք է հետևել այնպիսի չափորոշիչների, ինչպիսիք են չեզոքությունը, անկողմնակալությունն ու արհեստավարժությունը:

Ներկայացուցչական ժողովրդավարության տեսանկյունից ելնելով՝ անհրաժեշտ է, որ ընտրական հանձնաժողովները, հատկապես վերադաս ընտրական հանձնաժողովը, ձևավորվեն բացառապես անկախ, մշտապես գործող այնպիսի մարմինների ներկայացուցիչներից, որոնց գործունեությունն ամբողջապես չի վերահսկվում պետական իշխանության կողմից: Նմանատիպ նկատառումներից ելնելով՝ Ընտր. օր-ը սահմանել է, որ ընտրական հանձնաժողովի անդամը չի ներկայացնում իրեն նշանակողին և գործում է անկախ (Ընտր. օր. 37-րդ հոդվ. 1-ին մաս), այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, ներկայումս դրանց նշանակման ընթացակարգն ի գործու չէ լիովին բացառելու սուբյեկտիվ դրսևորումներ: Մասնավորապես, ՀՀ նախագահի կողմից ԿԸՀ բոլոր անդամներին նշանակելու պարագայում Վճռաբեկ դատարանի նախագահին հանձնաժողովի անդամների թեկնածուներ ներկայացնելու իրավասությամբ օժտելը

¹. St' u European Union Election Observation Handbook, Second edition, European Commission, Printed by Elanders Sverige AB, Brussels. 2008. էջ 35-41:

չի բխում ներկայացուցչական ժողովրդավարությունից և հակասում է չեզոքության, անկողմնակալության սկզբունքներին, ինչը չի կարելի ասել մյուս մարմիններին նման իրավասությամբ օժտելու վերաբերյալ: Նկատենք, որ տվյալ դեպքում ներկայացուցչական մարմին կարող էր համարվել առնվազն դատարանների նախագահների խորհուրդը:

5. ԿԸՀ-ն վարչական կարգով ընտրական վեճի քննության ժամանակ հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ընտրական վեճը քննող վերադաս մարմին, այլև որպես այնպիսի մարմին, որն առանձնահատուկ իրավասությամբ է օժտված ընտրական օրենսդրության կիրառման ոլորտում: Մասնավորապես, ԿԸՀ-ն օժտված է ընտրական օրենսդրության միատեսակ կիրառման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, իր կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ պարզաբանումներ տալու իրավասությամբ («Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 87-րդ հոդվ.):

Կարծում ենք, վերը նշված լիազորությունը կարող է նույնիսկ խոչընդոտել իր որոշ գործառույթների արդյունավետ իրականացմանը: Մասնավորապես, ընտրական վեճի քննության ժամանակ իր կողմից կիրառվող իրավական ակտի վերաբերյալ իր իսկ տված պարզաբանումը հաճախ կարող է ոչ իրավաչափ լինել և կողմի իրավացի դժգոհության տեղիք տալ, ուստի, կարծում ենք, իր կողմից քննվող վեճերի դեպքում վերջինիս կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ պարզաբանումներ տալու իրավասությունը պետք է որոշակի վերապահումով կիրառվի:

Այս ամենը թույլ է տալիս նշել, որ ՀՀ ԿԸՀ-ն հանդիսանում է ընտրական օրենսդրության կիրառման ոլորտում հիմնական պետական մարմինը, այդ պատճառով էլ նրա առաջնահերթ խնդիրն է հանդիսանում ստեղծել բոլոր անհրաժեշտ պայմանները քաղաքացիների ընտրական իրավունքների իրացման համար, ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումները՝ այդ իրավունքների պաշտպանության՝ հատկապես ընտրական վեճերի քննության և լուծման ընթացքում: Չնայած ընտրական օրենսդրության կողմից ԿԸՀ-ի գործունեությունը անկախության, թափանցիկության և ազատության հիման վրա կազմակերպելուն ուղղված ջանքերին, այնուամեն-

նայնիվ, ԿԸՀ-ում իրականացվող վարչական վարույթները գրեթե մեծամասամբ ավարտվում են հանձնաժողովների օգտին¹: Կարծում ենք, որ այս հանգամանքը խորհելու տեղիք է տալիս և առաջադրում հետևյալ հարցը. արդյո՞ք բոլոր դիմումներն ու բողոքներն անհիմն են, թե ԿԸՀ-ն մեծ ջանք է գործադրում դրանք այդպիսին դիտարկելու համար: Ընտրական հանձնաժողովների գործունեության վերաբերյալ Գ. Հարությունյանը նույնպես իր մտահոգությունն է հայտնել՝ մատնանշելով. «Այսքան խոսելով ընտրակեղծիքների բացառման մասին, տարօրինակ ձևով ընտրական հանձնաժողովները, այդ թվում ԿԸՀ-ն, կարծեք թե անտարբեր են անցնում արդեն իսկ կատարված փաստերի կողքով,.....այսպիսի վերաբերմունքի պարագայում նման խախտումները հետագայում անխուսափելիորեն կբազմապատկվեն»²:

Կերը նշվածը թույլ է տալիս փաստել, որ օրենսդրական անկատարությունների շտկումն, իհարկե, բարենպաստ ազդեցություն կունենա քննարկվող հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորման հարցում, եթե պետական իշխանությունն իսկապես ձգտի ազատ և թափանցիկ ընտրությունների անցկացմանը, հետևաբար՝ նաև ընտրական վեճերի արդար քննությանը և լուծմանը: Այլ կերպ ասած՝ քննարկվող ոլորտում, ավելի քան որևէ այլ ոլորտում, խիստ անհրաժեշտ է համարժեք քաղաքական կամքի դրսևորումը:

Анаит Есяян

Соискатель кафедры конституционного права ЕГУ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СВЯЗАННЫЕ С УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СПОР

В данном тезисе автор одновременно обратил внимание на несколько вопросов об усовершенствовании законодательства касающихся исследования избирательных споров, регулирование которых может иметь важное значение для справедливого исследования и решения этих споров. В особенности, автор представил круг субъектов имеющее право на обжалование

¹www.elections.am ՀՀ ԿԸՀ պաշտոնական վեբ կայք.

² Տե՛ս Գ. Հարությունյան «ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրությունները և ընտրական իրավունքի դատական պաշտպանությունը», ՀՀ Սահմանադրական Դատարան տեղեկագիր. 3(12) 1999թ. էջ 10-11

решений, действий и бездействий избирательных комиссий и обратил внимание на те законодательные нормы, которые ограничивают пределы реализации этих прав. Кроме этого, автор представил особенности формирования Центральной избирательной комиссии и для некоторых проблем предложил альтернативные решения.

Anahit Yesayan

Post graduate researcher at the Chair Constitutional Law, YSU

SEVERAL ISSUES ON IMPROVEMENT OF LEGISLATION OF
ELECTORAL DISPUTES INVESTIGATION

The author of this thesis is focused on the several issues on improvement of legislation on electoral disputes whose resolution may be crucial for the fair and transparent investigation and resolution of electoral disputes. In particular, the author submitted the range of subjects having the right to appeal electoral commission's decisions, actions and inactions and pointed out the legislative norms limiting framework of the realization of rights. In addition, the author has referred to formation of the Central Electoral Commission and proposed alternative solutions to the problems.

Բանալի բառեր` ընտրություններ, ընտրական օրենսդրություն, ընտրական վեճեր, ընտրական հանձնաժողովներ, ընտրական իրավասություններ, ընտրական իրավունքների պաշտպանություն, ընտրական վեճերի քննություն և լուծում, ներկայացուցչական ժողովրդավարություն, ընտրական հանձնաժողովի որոշումների, գործողությունների (անգործության) բողոքարկում:

Ключевые слова: выборы, избирательное законодательство, избирательные споры, избирательные комиссии, избирательная правосубъектность, защита избирательных прав, исследование и решение избирательных споров, представительная демократия, обжалование решений, действий и бездействий избирательных комиссий.

Keywords: the elections, electoral legislation, electoral disputes, electoral commissions, election legal personality, protection of electoral rights, investigation and resolution of electoral disputes, representative democracy, to apeal electoral commission's decisions, actions (inaction).